

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

ПОЛЬСЬКОМОВНА МЕМУАРИСТИКА ВОЛИНИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВОЛОДИМИРА ЄРШОВА

*Єршов Володимир. Польська література Волині доби
романтизму: генологія мемуаристики. – Житомир: Полісся, 2008. – 624 с.*

Володимир Єршов тривалий час досліджує літературні явища та імена Волинської землі, піднімаючи із забуття цікаві факти культурного буття краю і доповнюючи, а часом і реставруючи поруйновану часом та пристрастями людськими неповторну картину історичного минулого. Десятки краєзнавчих матеріалів, розпорошених у періодичних виданнях та наукових збірниках, – такий результат ретельних і цілеспрямованих пошуків та студій цього дослідника. Значна за обсягом та історико-літературним фактажем монографія, яку щойно оприлюднило житомирське видавництво "Полісся", засвідчила, що настав час "збирати каміння", себто не просто систематизувати публікації з української полоністики, а синтезувати свої пізнання та відкриття у цій галузі, запропонувавши в наукову скарбницю України історію регіональної літератури певного етапу (у цьому разі йдеться про найбільш продуктивний у творенні польськомовної літератури Волині етап – доба романтизму).

У концепцію своєї роботи автор закладає обґрунтоване твердження, що польськомовна література Волині – це література українська, яка хоч і має інакшу мовну оболонку, але створена на території України, відображає місцеву тематику та суспільно-історичні обставини, генетично пов'язана з українськими літературними традиціями. До типології такого письменства В.Єршов застосовує низку критеріїв, які визначають його історико-літературну специфіку і вписують у культурний континуум Правобережжя. По-перше, це чітко окреслений географічний простір (власне, територія), який історично склався наприкінці XVIII ст. По-друге, це "тексти польськомовних письменників, які проживали та творили на Волині у визначений період та про визначений період, або її історію й сучасність, починаючи від листа (епістоли), нариса, сценки чи епіграми, як найменшої текстової одиниці, і до великих форм художньої літератури: романів, повістей, драм, поем, а також мемуарів, спогадів, щоденників" (с. 16). По-третє, це мовний критерій: ці тексти створені польською мовою. Однак цей критерій, як зазначає автор, "не є визначальним для ідентифікації літератури як власне польської, а, перш за все, як польськомовної літератури Волині", оскільки не тільки освічений, а й пересічний українець Правобережжя вільно володів польською мовою, починаючи, мабуть, ще із другої половини XVI ст. По-четверте, це критерій часу: тут час мислиться як історико-літературна категорія і постає як романтична доба в історії української (та й польської) літератури. Чимало місця у монографії відведено з'ясуванню і таких чинників, що вплинули на продукування польськомовних творів означеного часу, як соціально-політичний простір та культурно-етнічний простір. Саме останнє досить виразно позначилося на мемуарній прозі. Доводить В. Єршов і те, що творцями таких текстів переважно були польськомовні українці, які опинилися на українських теренах не завдяки "міграції", а тривалий час мешкали тут, пристосовуючись до суспільно-історичних умов, які змінилися.

Можливо, найбільш проблематичним видається мені мовний критерій. В. Єршов, посилаючись на сучасні авторитетні джерела, говорить про полімовність волинського регіону, а відтак на полімовність літературних творів досліджуваного періоду. Більше того, у розділі "Генезис літератури Волині доби Просвітництва" автор заглиблюється у давніші часи і знаходить там серед літературних фактів (зокрема в історичній та побутовій мемуаристиці) такі, які підтверджують тезу про полімовність української літератури. Тут би хотілося доповнити, що та полімовність була притаманна ще добі Бароко. Останнім часом перекладено та опубліковано десятки польськомовних і латиномовних творів, що дало можливість не тільки більш повно уявити літературний процес того часу, а й цілком аргументовано стверджувати: "Давня література була багатомовною, і ми ніколи не збагнемо літературного процесу в Україні, коли не

прийемо беззастережно цього постулату" (В. Шевчук, "Муза Роксоланська", т. 1, с. 19). В. Шевчук, котрий сам віднайшов і переклав чимало польськомовних пам'яток та подав коментарі до них, у своїй масштабній праці "Муза Роксоланська" присвятив мовно-літературній проблемі окремий розділ: "Мова і витворення культурних та духовних цінностей (XVI-XVII ст.)", в якій доводить: "Як літературні вживаються мови книжна українська, латинська, польська, меншою мірою народна українська та грецька, що, зрештою, зумовлювалося способами здобуття освіти українцями того часу, котрі вчилися у школах латинських, латино-польських, слов'яно-грецьких".

Для прикладу назву письменників, які творили польською мовою у добу Бароко: Йосип Верещинський, брати Чагровські, Лазар Баранович, Данило Братковський, Симон Симонід, брати Зиморовичі, Мелетій Смотрицький (зокрема, полемічний трактат "Тренос", "Мандрівка до країв східних", хоч цей письменник водночас є автором першої української граматики), Тома Євлевич, Войцех Кіцький, Андрій Скульський – все це "католицька русь", власне, шляхта, яка здобула польсько-латинську освіту.

Тож витоки польськомовної традиції в українській літературі (зокрема і у Волинському краї) – досить давні та історично зумовлені.

Ще одна обставина, котра зумовила самотність польськомовної літератури Волині першої половини XIX ст., полягає у тому, що ця література була зорієнтована не на Москву чи Санкт-Петербург, а на Житомир і Київ, тобто вона була відособлена від загальноросійського та польського культурних процесів, а більше заглиблена в історію, культуру, літературу Правобережної України. Тому не випадково В. Єршов, аналізуючи мемуарну прозу Волині, звертається і до історії краю, і до проблем мови, мистецтва, театру, друкарства, до питань релігії, демографічної статистики, правових актів, адміністративного устрою, топоніміки, соціології, господарства, буття національних меншин. Такий широкий спектр знань про Волинський край дає змогу ширше і водночас детальніше окреслити літературний феномен польськомовної мемуаристики Волині.

Монографія В. Єршова вражає значною кількістю імен та літературних фактів, які не тільки оприєвнені як інформація, а й подані як текст, тобто розглянуті, досліджені, поставлені в культурний контекст епохи. Декотрі з отих імен не раз зринали у краєзнавчих розвідках – Тадеуш Чацький, Ян Дуклан Охоцький, Юзеф Ігнацій Крашевський, Александр Кароль Гроза, Густав Олізар, Тимко Падура, Кароль Август Гейнц, Міхал Чайковський. Заслугою В. Єршова є передусім те, що він уводить в науковий обіг нашого літературознавства імена забуті, відомі хіба що спеціалістам із волинської тематики: Генрик Ржевуський, Міхал Грабовський, Алоизи Осінський, Шимон Конопацький, Кароль Качковський, Францішек Ковальський, Генрієта Блендовська, Валер'ян Врублевський, Владислав Міцкевич, Єва Фелінська, Нарциз Олізар та ще декілька десятків польськомовних письменників, у чиїх творах знайшли своє відображення найрізноманітніші сторони волинського буття у першій половині XIX ст.

Чому саме мемуарна література стала об'єктом дослідження у монографії В. Єршова? Автор це пояснює передусім тим, що мемуаристично-щоденникові жанри набули у цей час особливої ваги як своєрідні документи епохи, як універсальні вмістилища різноманітного офіційного та побутового матеріалу певного регіону, відтак їх значення передусім пізнавальне, а потім і літературно-сигнітивне, яке полягає у фіксації (означенні) та інтерпретації характерного і випадкового у суспільно-історичному та культурному житті певної людської спільноти. Окрім того, як помітив і відзначив автор монографії, польськомовна поезія та драматургія романтичної доби на Волині не мала історико-культурних підстав для свого розквіту (за незначними винятками). На мій погляд, історико-мемуарна традиція у польськомовному варіанті має свої витоки у попередні часи. Зокрема, у XVII ст. досить потужною була історіографічна проза у Польщі (згадаю бодай М. Стрийковського, В. Коховського, М. Кромера, М. Бельського, а також силу-силенну щоденників, діаріушів, епістол). Ця проза мала значний вплив на тогочасну літературу України, породивши не лише велику кількість монастирських та світських регіональних хронік і літописів, а й дала поштовх для розвитку загальноукраїнського козацького літописання XVIII ст. Найжвавіше історіографічна та мемуарна проза розвивалася саме на Правобережжі, зокрема у Волинському краї, отож можна говорити, що мемуари та щоденники першої половини XIX ст. генетично споріднені із попередньою традицією.

Можливо, головним рушієм дослідження В. Єршова є не тільки його наукова допитливість, а й давній сентимент до краєзнавчої тематики. Він любить Волинь. Він знає Волинь. Пам'ятаю

його публікації ще двадцятип'ятилітньої давності. Вже тоді вони імпонували ретельністю вивчення якогось актуального питання, настирливим пошуком відповідей на історичні та культурологічні загадки, активністю того пошуку та краєзнавчою асоціативністю, яка охоплювала чимало невирішених або за давнини проблем. Вже тоді В. Єршов володів суто науковим підходом до питань краєзнавства, відмовившись від аматорства та патріотичного популізму, вже тоді він поринав в архіви та видання багаторічної давності. До сьогодні його методика і наукова практика вдосконалились, а багаж знань та компетенції став поважним. Тож монографічне дослідження, яке він запропонував – це зріле, виважене, обгрунтоване творіння, за яким стоїть автор з величезною бібліотекою різноманітних джерел і чіткими уявленнями про досліджуваний предмет.

Але не менш важливим рушієм цього монографічного дослідження є відсутність на сьогодні узагальнених та комплексних історій регіональних літератур, необхідним етапом у створенні яких є вивчення мемуарної прози певного часу. Здається, минув той час, коли дослідження регіональних художніх феноменів сприймалося офіційною ідеологією вороже і розцінювалося як спроба сепаратизму, розщеплення "цілісного тіла" єдиної радянської літератури. Дослідження культури та літератури певного регіону (до того ж такого колоритного та специфічного, як Волинь) дає широкі можливості для поглибленого пізнання гуманітарної системи, яка сформувалася протягом багатьох віків під впливом різнорідних чинників, і водночас відкриває шлях до узагальнень, до спроб побачити в окремому загальне, а в загальному окреме. Тому-то праця В. Єршова має ще й важливе методологічне значення.

Те, що монографія "Польська література Волині доби романтизму" з'явилася у Житомирі, який понад століття був центром Волинської губернії і тепер залишається впливовим осередком вивчення волинської історії та культури, подія знакова і приємна не лише для краєзнавців, а й для літературознавців, особливо для тих, хто займається проблематикою "польської школи" в українській літературі або загалом проблематикою українського письменства першої половини XIX ст. Ця книга багато в чому доповнює та увиразнює літературний рельєф цього періоду, а відтак є помітним внеском у філологічну науку.

Петро Білоус,
доктор філологічних наук,
професор Житомирського державного університету імені Івана Франка